

בזכות ה'פסיק'

לפני שנים רבות, ואני בקושי בר-מצווה היושב בקצות תבל, ניסיתי ללמוד את סודות הדקדוק המקראי. מצאתי בספריית המוסד בו למדתי ספר "מורה הלשון" של חיים צבי לרנר מדובנא, אחד המשכילים העבריים בסוף המאה הי"ט. מאוד חמדתי בספר. מכוונות שעתוק או צילום לא היו אז אפילו בחלומותי. החלטתי להעתיק אותו ידנית במחברת, בעשרות רבות של דפים, תוך שהרשיתי לעצמי קיצורים והשמטות. בפרטים שונים. אחרי שנים רבות כרכתי את המחברות, ושמרתי אותם למזכרת. היום הספר נמצא באחד המאגרים בהם אני משתמש, אך עדיין חוזר אני ומעיין לפעמים במחברת נעורי.

אחד הדברים שהרשימו אותי אז בספר, זה היה המדור שהוקדש ל"טעמי" המקרא, הסימנים המדריכים אותנו ב"מוסיקה" של קריאת התורה, ההפטרה וספרי "אמת" איוב, משלי תהלים, להם יש טעמים אחרים. טעמי המקרא הם גם סימני תחביר. המסתכל בהם יכול לקרוא נכון את הפסוק, אף כשאין הוא מבין מילה. חבל שאין ביכולתי להכניס טעמים לרשימה זאת. בקירוב ראשון אני מציע טקטיקה פשוטה שלרוב פועלת. הבה נסתכל על צורת הטעם ונחקה בידינו את סימן הטעם. תנועתנו תהווה רמז לאן מתחברת המילה הנושאת את הטעם. קדימה, אחורה או היא עומדת כשלעצמה. בעצם הטעמים קובעים היכן עלינו לשים פסיקים. במחברתי מצאתי כתוב שטעמי המקרא מתחלקים למעמדות פוליטיים. יש שני קיסרים המתאימים לסוף פסוק, או לנקודה פסיק. אחריהם באים 'מלכים' – פסיקים תקיפים ביותר – ולאחר מכן טעמים משניים ושלישיים, כאילו פסיקים יותר ויותר חלשים, וכמובן משרתים שלא קובעים פסיק.

הקדמתי כל זאת, כדי שנוכל להבין את הערותיו של ספר הזוהר (ח"ב, צג) על שלושה מעשרת הדברות: "לא תרצח לא תנאף לא תגנב". את עשרת הדברות קוראים בפרשת 'יתרו', אך גם בחג השבועות, בו קוראים אנו אותם בטעמים שונים, חגיגיים יותר, "הטעם העליון" בלשון המסורת. והנה בטעם העליון יש משהו מוזר. בשלושת ה'לא' האלה יש "טפחא", שהוא "מלך", כלומר פסיק תקיף. הכתוב משתנה אז בצורה מעניינת. ב"טעם התחתון" קוראים אנו "לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב". בטעם העליון "לא, תרצח. לא, תנאף. לא, תגנב", בתוספת פסיק ודגש לאחריו, כפי שהדקדוק מחייב. דקדוקי עניות, תאמרו בצדק. שינויים בלתי משמעותיים. נכון. אבל זה כאילו כתוב: "לא, תרצח!; לא, תנאף!; לא, תגנב!"

על קריאה מוזרה זאת עמוד ספר הזוהר: "לולי ההפסקה בטעמים, לא היה תיקון לעולם". לפנינו הסתייגות בפני סכנה האורבת בתחום המוסרי. המילים בהן השתמש הפסוק מבטאים ערכים. אלא שמילה-ערך דומה לערך המטבע. לפעמים מתקיימת אינפלציה רטורית והמילים

מאבדות את משמעותם. אולם ישנה גם הסכנה ההפוכה, למילה כמו למטבע היום אצלנו, ערך גבוה מדי. או אז הורס המטבע את הכלכלה וערכי המוסר את החברה. אך בואו ונלך בעקבות הזוהר, ונתרגם אותו לימינו.

"לא, תרצח!" נכון ש"רצח הוא רצח", אבל לא נכון ש"רצח הוא רצח הוא רצח" וכל הריגה פסולה. הסרבנים הפציפיסטיים, הדורשים אי-אלימות בכל מחיר, הנכונים להושיט את הלחי השנייה מכריזים על ההגנה העצמית כ"רצח". וכאן דורש הפסיק הסתייגות. יונה קצרת ראות לא רואה לפעמים שהארץ טרם יבשה. מעשיך אינם רצח.

"לא, תנאף!" הגבולות בין מיניות לבין ניאוף עלולים להיטשטש: "יש סריסים שנולדו כך מבטן אמם, יש סריסים שנעשו סריסים על ידי בני אדם, יש סריסים שעו עצמם לסריסים למען מלכות שמים" (הבשורה על פי מתי, יט). והזוהר מדגיש: "אילולי פיסוק הטעמים, היה אסור אפילו להוליד, או שיראו [ירגישו] איש ואשה את חדות המצווה", מצוות המיניות "הכשרה". שמחתכם אינה ניאוף.

לא, תגנוב! הדוגמאות האפשריות מרובות. הזוהר בחר בסוג ממותן של גניבה, גניבת דעת, או גניבת לב בלשון המקרא. האם מותר ליצור מעין מצב וירטואלי, כדי להטעות את הרמאים ולחשוף את מעלליהם? האם מותר להשתמש בתחבולות? האם כדי "להוציא לאור את הדין" ואת הצדק, מותר למערכת אכיפת להשתמש ב"מעין" שקר? ואולי על כך נאמר במשלי (ח, יב) "אֲנִי חֲכָמָה שְׁכַנְתִּי עִרְמָה", ערמה אשר, כפי שלמדתי בעקבות מורי פרופ' שושני ז"ל הכרחית לתמימים "מִגֵּן לְהִלְכֵי תֵם" (ב, ז). מעשיך אינם גניבה.

אך לא בכל דיבר מלוחות הברית יש פסיק כזה. אין פסיק בעדות שקר בבית משפט! לפנינו דרך מסוכנת, ולמרות זאת הכרחית. על הסכנה עמד הגר"א, הגאון מוילנה בפירוש מחוכם על פסוק בספר מלאכי (ג, ו): "כִּי אֶנִּי ה' לֹא שְׁנִיתִי". אני לימדתי אותך את גבולות ה'לא', "וְאֵתָם... לֹא קִלְיָתָם", כיליתם כל 'לא' שבדברות. היזהרו מה'לא' הפתולוגי, אך גם מלבטל כליל את ה'לא' ולקחתם חלק "בְּמִכְשָׁפִים וּבְמִנְאָפִים וּבְנִשְׁפָּעִים לְשָׁקֵר וּבְעֲשָׂקֵי שָׂכָר שְׂכִיר..."